

Олександр Кравченко,
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці,
соціальних відносин і туризму

УДК 340.1: 346.12

Впровадження інноваційних напрямів правового забезпечення охорони комерційної таємниці

Загальноекономічна ситуація в країні, соціальна напруженість, зміни законодавчої системи негативно впливають на стан вітчизняних промислових підприємств, процеси їх функціонування та розвитку. У цих умовах важливим є становлення й реалізація принципово нової системи управління підприємством, реакцією якої на виклики зовнішнього середовища є стратегічні зміни та їх ефективна реалізація.

За таких умов одним з чинників, які забезпечують належний рівень економічної безпеки реалізації стратегічних змін, є захист інформації щодо об'єктів, конкретних напрямів та способів реалізації таких змін шляхом встановлення режиму комерційної таємниці. Виходячи з цього можна стверджувати, що вирішення проблемних питань організації захисту комерційної таємниці промислових підприємств має практичне значення.

Актуальність аналізу комерційної таємниці підвищується в зв'язку з перспективами вступу України до Європейського Союзу, що висуває

необхідність виконання вимог Угоди про комерційне використання інтелектуальної власності TRIPS, зокрема, що стосується комерційної таємниці.

В основу написання даної статті покладено ґрунтовний аналіз нормативно-правових актів, зокрема інформаційного законодавства України, а також погляди на це питання науковців, фахівців.

Метою даної статті є визначення найбільш актуальних інноваційних напрямів правового забезпечення охорони комерційної таємниці в Україні. Забезпечення економічної безпеки реалізації стратегічних змін доцільно розглядати за визначеними об'єктами, що обумовлює основні його напрями: захист матеріальних і фінансових цінностей та забезпечення їх найбільш ефективного використання; захист інтелектуальної власності; ефективне управління кадровим потенціалом; захист інформації про впровадження та використання досягнень науки та техніки, напрямів зміни поведінки на ринку, структури організації чи управління підприємс-

твом тощо. Кожен із виділених об'єктів відповідає на пряму реалізації стратегічних змін (зміни в продукції та послугах, в персоналі, організаційних, технологічних, ринкових змін підприємства), що лежать у площині забезпечення відповідних функціональних складових економічної безпеки, тобто напрямів, які істотно відрізняються один від одного за своїм змістом. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що такими складовими є фінансова, кадрова, виробнича, ринкова, організаційно-правова та інформаційна.

Крім того, чинне цивільне законодавство України [17] розглядає КТ виключно як один з об'єктів права інтелектуальної власності, тому майнові права інтелектуальної власності на КТ належать особі, яка правомірно визнала інформацію КТ, якщо інше не встановлено договором. На відміну від традиційних виключних прав (авторського та патентного прав), які надають їх власнику абсолютну охорону відповідних об'єктів незалежно від будь-яких суб'єктивних обставин, виключні права інтелектуальної власності, які базуються на конфіденційності, охороняють лише права та інтереси їх власників і лише за умови, що ними постійно вживаються заходи щодо збереження режиму конфіденційності цих об'єктів.

В «економіці знань» основним активом є не матеріальні засоби, а інтелектуальна власність та інновації, що виступають ефективним засобом подолання економічних криз. До речі, вага факторів, що зумовили економічне зростання США протягом останніх 50-ти років, є такою: технічний прогрес – 49 %, праця – 27 %, капітал – 24 % [14, с. 58]. В умовах ринку і посилення конкуренції дедалі більшого значення набувають такі поняття, як ділова інформація, секрет виробництва, комерційна таємниця, ноу-хау, конфіденційна інформація, інформація обмеженого доступу. Важливою умовою інноваційного розвитку є гарантії прав приватних вла-

сників, баланс комерційних інтересів і справедливого задоволення соціальних потреб. З огляду на те, що лише патентний захист неспроможний задовольнити потреби дослідників [10, с. 79–94], окрім формальних і забезпечених публічною охороною правових засобів, на перший план виходять приватноправові, зокрема, режим охорони комерційної таємниці. Це сприяє підвищенню довіри між сторонами відносин, а отже, інтенсифікації інноваційних процесів, зменшенню часових і грошових витрат на переговори.

Застосування приватних засобів захисту об'єктів інтелектуальної власності не передбачає їх формалізації в законі, що надає суб'єктам господарювання можливість створювати власні системи корпоративного збереження інформації. Різним аспектам проблеми захисту комерційної таємниці в дослідженнях приділяють увагу такі фахівці, як Г. Андрощук, І. Давидов, О. Давидюк, Д. Задохайло, П. Крайньов, Г. Нікіфоров, В. Рубанов, Е. Соловійов, В. Чаплигін, А. Чернявський та ін. Проте на сучасному етапі відчувається нестача комплексних досліджень цього правового явища, корисних інноваторам і підприємствам, які активно захищають корпоративну безпеку. У статті зроблена спроба визначити правові ознаки, структурні елементи та механізми, за допомогою яких використання комерційної таємниці в господарській діяльності позитивно впливатиме на інноваційний розвиток і корпоративну безпеку суб'єктів господарювання. Інформація поділяється на ту, що має відкритий і обмежений доступ. До останньої належать державна й інша охоронювана законом таємниця, службова та комерційна інформація.

На думку фахівців, важливим внеском в інноваційний процес є новий повсякденний досвід, діяльність менеджерів, інженерів, споживачів, окрім цього, інноваційний процес не обмежується лише сферою технологій [16]. Тому особливістю

угод про передачу комерційної таємниці є те, що на компенсаційній основі передається право на використання знань і досвіду [2]. На думку І. Томберга, інформація – це 80 % інновацій [15, с. 7]. Комерційна таємниця є загальною формою правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, поряд із патентною, реєстраційною, особливою (топологія інтегральних мікросхем), авторським правом і суміжними правами. З цього погляду в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. ноу-хау неправильно визначено як самостійний об'єкт технології, поряд із об'єктами права інтелектуальної власності. Тому не слід ототожнювати комерційну таємницю з ноу-хау або включати її до змісту останнього [13, с. 71-72].

Основним видом комерційної таємниці є ноу-хау, що містить науково-технічну інформацію, на основі якої створюються інновації. Саме комерціалізація ноу-хау потребує державної підтримки для демонстрації інвесторам комерційного потенціалу технології. Дослідники пропонують розуміти під ноу-хау сукупність професійних знань і досвіду, набутих у процесі виготовлення продукту (може містити в собі не тільки секретні формули і процеси, але також уся необхідну для використання патенту технологію, пов'язану з процесом виготовлення, що патентується) [2; 6].

Об'єктом ноу-хау є інформація науково-технічного характеру (конструкторські, технологічні, проектні, експлуатаційні рішення).

Виділяють такі форми ноу-хау: а) предмети (незапатентовані промислові зразки, прилади, інструменти); б) технічна документація (розрахунки, креслення, незапатентовані винаходи); в) інструкції до процесу виробництва, пояснення до патентів, методика організації роботи на підприємстві [6].

На думку О. М. Давидюка, багатогранність природи технології, наяв-

ність двох основних форм її прояву – матеріальної та інформаційної – дозволяють зробити висновок про те, що її можна віднести як до матеріальних активів, так і до нематеріальних [5, с. 43].

Ноу-хау класифікують за такими критеріями: 1. залежно від набуття патентного захисту: а) інформація, на яку можуть бути видані патенти, але підприємство не бажає їх одержати; б) непатентоспроможна інформація; в) інформація не захищена патентом у державі, відведеній ліцензіатові; 2. залежно від виду виконуваної роботи, у результаті якої отримано ноу-хау: науково-дослідні, конструкторські, технологічні і виробничі, розрахункові, проектні; 3. залежно від ступеня оборотоздатності: а) невіддільні від конкретної фізичної особи-фахівця (індивідуальні навички та вміння); б) невіддільні від конкретного підприємства (традиції провадження господарської діяльності, культура виробництва); в) віддільні від підприємства, фізичної особи (технічна інформація), при цьому результатами інтелектуальної діяльності можна визнати ноу-хау лише третього типу; 4. залежно від форми існування: матеріальна або нематеріальна форма.

Таким чином, під ноу-хау варто розуміти технічну, виробничу, конструкторську інформацію про порядок виконання операцій, виробництво, реалізацію, експлуатацію, вдосконалення, зберігання технології, продукції (послуг) або інших інноваційних об'єктів, які мають статус комерційної таємниці та виступають фактором конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Водночас, використання ноу-хау як предмета державної підтримки потребує звуження його змісту. Володіючи всіма ознаками, притаманними інтелектуальній власності (це об'єкт творчої діяльності, ідеальна природа, матеріалізуючись, не породжує захист за правом інтелектуальної власності для речі, в якій втілюються, крім певних винятків), комерційна таємниця, як і її підвид

науку, володіє певними специфічними ознаками: 1) універсальна за предметом форма правової охорони інтелектуальної власності: будь-яка інформація та охороноспроможні рішення, публічна охорона яких з тих або інших причин є недоцільною (класичний приклад – комерційна таємниця на склад напою «Coca-Cola», патентування якого призвело б до розкриття рецептури і неконтрольованого використання іншими виробниками [8, с. 41-42]); 2) права охорона не потребує виконання будь-яких формальностей (державна реєстрація, сплата мит), залежить від дій правовласника, при цьому не має значення спосіб фіксації інформації: письмово, усно, при демонстрації; перевірка охороноспроможності комерційної таємниці відбувається не в порядку спеціальної попередньої процедури, а тоді, коли право порушено; 3) обов'язкова наявність трьох критеріїв охороноспроможності; необмеженість терміну правової охорони (діє доти, доки зберігається фактична монополія особи на інформацію, тобто мають місце всі критерії правової охорони); 4) задовольняє потреби суб'єктів господарювання, інтересам яких не відповідає строковість патентного захисту); 5) є готовою для практичного застосування у господарській діяльності; 6) допустимість множинності власників однієї й тієї ж інформації; 7) оборотоздатність (передача у власність і користування); 8) конфіденційний характер предмета комерційної таємниці; 9) для її використання суб'єкт господарювання має володіти спеціальними знаннями; 10) зміст науку, як правило, визначається в локальному положенні про комерційну таємницю, установчих документах; 11) правовий режим охорони реально діє лише на етапі розробки продукту, а після випуску в обіг часто може бути вільно зворотний (неефективний щодо зворотної інженерії).

На сучасному етапі має місце зростання ролі науку, порівняно з патентами, що пояснюється такими

причинами: 1. зниження інтересу до патентування нововведень як самостійний фактор; 2. підвищення темпу оновлення технологій, тривалість процедури отримання патенту; 3. часте незаконне використання патентів (розкриття інформації про сутність винаходу дає змогу імітувати інновації конкурентів); 4. суб'єкти господарювання патентують винаходи тільки на висококонкурентних ринках, де інновація може бути відтворена; 5. до недоліків патентної системи традиційно відносять монополне регулювання високих прибутків, розвиток псевдоінновацій, гальмування науково-технічного прогресу, витратність на етапі реєстрації та підтримання чинності патенту; 6. економіко-правова ефективність режиму комерційної таємниці; 7. швидке скорочення термінів морального старіння нової техніки (технології) призвело до того, що фірми в цілому ряді випадків не подають заявки на винаходи, якщо в межах термінів морального старіння можна зберегти їх у таємниці, або по кінцевій продукції, з якою виходять на ринки, їх не можна відтворити; 8. випередження конкурентів у швидкості виходу на ринок з новим продуктом, принаймні, на один цикл; 9. нерозголошення технологічної стратегії; 10. патентування є тільки одним із можливих способів просування розробки на ринок [2]; 11. стимулювання інноваційної позиції, елементів якої недостатньо для того, щоб стати об'єктом патентування, але в цілому вона має комерційну цінність; 12. відтворення нової техніки неможливе без знання науку, яке виступає супровідною технічною документацією для технології, що в загальній формі стала доступною необмеженому колу осіб, тому науку часто є обов'язковим предметом ліцензійних договорів; 13. якщо розробка використовується в межах корпорації (секрет виробництва); 14. правовий режим комерційної таємниці є ефективним на початкових стадіях розробки.

До проблеми використання комерційної таємниці у господарських відносинах елементу виробничого процесу, використання якого важко встановити, то патент надасть слабкий захист через складність доведення самого факту використання такого винаходу, якщо ж винахід легко виокремити в готовому продукті, то патент не захистить від несанкціонованого використання.

Симптоматично, що патентним захистом у США користуються лише кілька галузей, до того ж інноваційний бум, переважно, має місце в інших. Більше того, сукупна корисність від патентного захисту для підприємств, що ним користуються, становить лише 15–25 % від їх витрат на наукові дослідження і розробки. На думку науковців, як занадто слабкий, так і занадто сильний захист патентів обмежує інновації [4, с. 167–168]. Господарський обіг комерційної інформації забезпечують майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, що належать особі, яка правомірно надала інформації такого статусу.

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про інформацію» від 01.10.1992 р., інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Д. В. Задихайло підкреслює, що на особливу увагу заслуговує формування стратегії «нової економіки», яка базується на знаннях, інформаційних технологіях і сталих інвестиціях у підвищення якості людських ресурсів [7, с. 131-132].

На думку В. М. Пашкова, для гарантування соціальної безпеки держава повинна постійно утримувати баланс між сферами публічного та приватного [12, с. 86]. Захист інформації, що містить комерційну таємницю, від несанкціонованого використання має важливе правове значення: з моменту втрати конфіденційності майнові права особи на секрет виробництва припиняються.

До способів легально дізнатися комерційну таємницю належать: 1) незалежне відкриття; 2) зворотний технічний аналіз; 3) добросовісне придбання.

Використання комерційної таємниці іншого суб'єкта господарювання є неправомірним за умови, якщо відомості, що її становлять, були зібрані незаконно – без згоди на те власника комерційної таємниці. Адміністративно–господарські санкції за неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці передбачені Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. Внаслідок незаконного розкриття комерційної таємниці її володільць зазнає таких негативних економічних наслідків: 1) знижуються можливості продажу ліцензій, втрачається пріоритет у дослідженнях, зростають витрати на переорієнтацію діяльності дослідницьких підрозділів; 2) труднощі під час закупівель сировини, інших компонентів нормальної виробничої діяльності; 3) обмежується кооперація на ринку, зменшується імовірність укладання контрактів на вигідних умовах, проблеми під час виконання договірних зобов'язань.

До інших причин необхідності надання інформації захисту як комерційній таємниці слід віднести такі: 1) суб'єкт господарювання має статус інноваційного та досягнув високого рівня наукововиробничої діяльності; 2) без створення корпоративної та контрактної систем захисту комерційної таємниці претензії до правопорушників є безпідставними; 3) це один із найбільш важливих інститутів права інтелектуальної власності для тих держав, що намагаються залучити іноземні інвестиції.

Відсутність в Україні спеціального нормативного акта, який би регламентував порядок правової охорони комерційної таємниці, негативно впливає на інноваційне інвестування. Слід ураховувати, що збереження конфіденційного статусу комерційної інформації не суперечить ідеї її дер-

жавної реєстрації, прикладом чого є правовий інститут ексклюзивності даних (охорони реєстраційних даних, наданих для одержання дозволу на виведення лікарського засобу на ринок), під яким розуміють спеціальний правовий режим, спрямований на охорону інноваційних об'єктів, що передбачає обмеження (заборону) використання реєстраційної інформації оригінального лікарського засобу (даних випробувань або досліджень стосовно безпечності й ефективності) виробниками генеричних препаратів для їх державної реєстрації, та надання публічно-правового захисту правам власника реєстраційного посвідчення на лікарський засіб на власний розсуд використовувати дані власних досліджень стосовно зареєстрованого препарату в межах визначеного законом строку [9].

Юридична охорона інформації, яка використовується у ході здійснення підприємницької діяльності, умовно поділяється на два види: активну і пасивну.

Пасивна характеризується тим, що власник інформації надає їй режиму відкритості для всіх зацікавлених осіб, встановлюючи для них обмеження щодо її використання у комерційних цілях на підставі виключних прав (патентне і авторське право).

Активна форма застосовується щодо комерційної таємниці, коли власник інформації встановлює обмежений режим доступу до неї. Зокрема, О. Орлюк говорить про два значення захисту прав – широке (правовий механізм реалізації прав інтелектуальної власності на всіх стадіях обігу об'єкта) та вузьке (лише захист порушених прав) [11, с. 24–29].

Під захистом інтелектуальної власності розуміють сукупність заходів, що їх застосовує правомочна особа самостійно чи шляхом звер-

нення до компетентних органів, які спрямовані на недопущення або припинення порушення, оспорювання, невизнання чи посягання на права інтелектуальної власності або охоронювані законом інтереси у вказаній сфері [3, с. 119].

Г. Андрощук і П. Крайнев позитивно ставляться до захисту комерційної таємниці на підприємстві шляхом регулювання трудових відносин та встановлення правил у локальних нормативних актах [1]. Науковці наголошують на важливості комплексного застосування напрацьованого арсеналу правових засобів, який дозволив би залежно від внутрішньої та зовнішньої ситуації оптимізувати управління економікою на тих засадах, що є найбільш ефективними в масштабі як усієї економіки, так і окремих її кластерів [7, с. 131-132, 136-137].

Отже, з метою стимулювання інноваційного розвитку і захисту корпоративної безпеки суб'єктів господарювання варто запропонувати такі зміни до законодавства: 1) прийняти Закон України «Про комерційну таємницю»; 2) закріпити поняття «ноу-хау (секрет виробництва)» з вказівкою на те, що виключне право на секрет виробництва діє до тих пір, поки стосовно даного ноу-хау діє режим комерційної таємниці; 3) у Кодексі законів про працю України закріпити обов'язок працівника не розголошувати (збирати, використовувати) комерційну таємницю, що належить роботодавцю, без спеціального дозволу, а також дозволити зазначати в трудовому договорі умову, згідно з якою для особи може встановлюватися заборона працювати певний строк (до 5 років) на підприємствах, які є конкурентами попереднього роботодавця за умови, якщо працівник мав доступ до комерційної таємниці останнього.

Список використаних джерел

1. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Изд. дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
2. Бубенко П. Т. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / П. Т. Бубенко, В. В. Величко, С. М. Глухарев. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 215 с.
3. Гумега О. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: пошук шляхів удосконалення / О. Гумега // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 6. – С. 118–125.
4. Гуриев С. Мифы экономики: заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики / С. Гуриев. – М. : ООО «Юнайтед Пресс», 2011. – 294 с.
5. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : моногр. / О. М. Давидюк. – Х. : ФІНН, 2010. – 176 с.
6. Дмитришин В. С. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в Україні : навч. посіб. / В. С. Дмитришин. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2008. – 248 с.
7. Задихайло Д. В. Стратегія держави в системі законодавчого регулювання економічних відносин / Д. В. Задихайло // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 1 (44). – С. 129–138.
8. Мікульонок І. О. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / І. О. Мікульонок. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – 238 с.
9. Олефір А. О. Особливості правового регулювання ексклюзивності даних на сучасному етапі [Електронний ресурс] / А. О. Олефір // Щотижневик «АПТЕКА». – 2014. – 31.10.2014. – Режим доступу : <http://www.pda.apteka.ua/article/311599>. – Заголовок з екрана.
10. Олефір А. О. Правове регулювання інтелектуальної власності та інноваційних відносин в Угоді про асоціацію України та ЄС / А. О. Олефір // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 5. – С. 79–94.
11. Орлюк О. П. Захист прав інтелектуальної власності: проблеми правозастосування / О. П. Орлюк // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 2. – С. 24–29.
12. Пашков В. М. Правовий господарський порядок і урядова фармацевтична політика, її наслідки та уроки / В. М. Пашков // Вісник Національної академії правових наук України. – 2009. – № 2 (57). – С. 84–95.
13. Право інтелектуальної власності: акад. курс : підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін. ; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К. : Вид. Дім «Ин Юре», 2007. – 696 с.
14. Сажин Д. Государственная поддержка развития промышленности и технологий в США / Д. Сажин // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 12. – С. 12–16.
15. Томберг И. Топ 7 энергетических инноваций / И. Томберг // Периодический бюллетень Ин-та общественного проектирования. – 2011. – № 5. – С. 6-7.
16. Lundvall B. A. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning / B. A. Lundvall. – London: Pinter Publishers, 1992. – 320 p.
17. Цивільний кодекс України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Кравченко О. М. Впровадження інноваційних напрямів правового забезпечення охорони комерційної таємниці

У статті досліджено інноваційні напрями правового забезпечення охорони комерційної таємниці як окремого виду таємної інформації в Україні. Центральною проблемою понятійного апарату у цьому питанні є відсутність систематизованого зако-

нодавства з питань комерційної таємниці, відсутність єдиного підходу до охорони комерційної таємниці. В Україні дотепер відсутній повноцінний правовий механізм захисту інформації, що складає комерційну таємницю.

Ключові слова: інформація з обмеженим доступом, комерційна таємниця, охорона комерційної таємниці, право інтелектуальної власності, економічна конкуренція, недобросовісна конкуренція, конфіденційна інформація, ноу-хау.

Кравченко А. Н. Внедрение инновационных направлений правового обеспечения охраны коммерческой тайны

В статье исследованы инновационные направления правового обеспечения охраны коммерческой тайны как отдельного вида секретной информации в Украине. Центральной проблемой понятийного аппарата в этом вопросе является отсутствие систематизированного законодательства по вопросам коммерческой тайны, отсутствие единого подхода к охране коммерческой тайны. В Украине до сих пор отсутствует полноценный правовой механизм защиты информации, составляющей коммерческую тайну.

Ключевые слова: информация с ограниченным доступом, коммерческая тайна, охрана коммерческой тайны, право интеллектуальной собственности, экономическая конкуренция, недобросовестная конкуренция, конфиденциальная информация, ноу-хау.

Kravchenko O. Innovative directions of providing legal protection of Trade Secret

The article explores the innovative directions of providing legal protection of a Trade Secret as a separate type of secret information in Ukraine. The central problem of the conceptual apparatus in this matter is the lack of a systematic law on a trade secret, there is no single approach to the protection of a trade secret. In Ukraine still there is no complete legal mechanism for the protection of information constituting a trade secret.

Key words: information with limited access, a trade secret, the protection of a trade secret, intellectual property rights, economic competition, unfair competition, confidential information, know how.